

Stokstraatkwartier in Maastricht

Als we vanaf het centraal station naar het centrum van Maastricht lopen en over de Servaasbrug de Maas oversteken zien we aan de overzijde links het Stokstraatkwartier liggen. Dit was vroeger een volksbuurt, nu een chic winkelgebied. Veel gezinnen uit deze buurt, destijds onmaatschappelijken genoemd, verhuisden naar een 'woonschool' ten noordwesten van het centrum, De Ravelijn geheten. Daar leefde de volksbuurt voort onder streng toezicht.

Stokstraatkwartier over de Maas, rechts de Servaasbrug.

Ten opzichte van het centrum ligt de Ravelijn, een kleine volksbuurt, wat hoger en tegen de voormalige vestingwerken aan. Je zou er zo aan voorbij kunnen lopen, totdat je de geschiedenis van dit buurtje kent, een geschiedenis die begint in het Stokstraatkwartier.

Waar je op bovenstaande foto naar kijkt zijn de grootste woningen van het buurtje, type D, met vier slaapkamers, een afzonderlijke keuken en een woonkamer. In plaats van een badkamer kregen de bewoners een lavet (een diepe gootsteen die als badkuip gebruikt werd). De andere types van de in totaal 104 woningen, hebben één slaapkamer minder en deels een open keuken.

Het idee achter dit onderscheid in verschillende woningtypes was om de voormalige Stokstraatbewoners, de onmaatschappelijken, op te voeden tot 'het juiste wonen'. Vandaar de term 'woonschool'. Degene die van het juiste wonen het minste bakte woonde aan de binnenzijde in woontype B rondom de gemeenschappelijke speelplaats. Daar stond ook het gebouw De Goede Herder met wijkverplegers die kooklessen gaven aan vrouwen. Het had ook een crèche, kleuterschool, toneelzaal, speelzaal, bibliotheek en een kapel. Nu zitten er ateliers voor kunstenaars in.

Na het succesvol doorlopen van de woonschool zouden de bewoners verhuizen naar een normale woonwijk. Dit pakte echter anders uit. Net zoals in het Stokstraatkwartier waar ze vandaan kwamen, ontwikkelde zich hier een saamhorigheid die typisch was voor een volksbuurt, maar dan met betere woningen. Veel zin om te verhuizen hadden ze niet toen ze beseften dat de rest van Maastricht niet zat te wachten op de asocialen uit De Ravelijn. De slechte reputatie van de volksbuurt bleef aan ze kleven.

Overigens is De Ravelijn (1955) een late woonschool. Amsterdam (1927-1955), Den Haag (1923-1963) en Utrecht (1925-1975) bouwden al woonscholen tussen de beide oorlogen in. Die zijn inmiddels allemaal gesloopt. De Ravelijn stond dat in de jaren tachtig ook te wachten, maar een aantal studenten en kunstenaars die er toen woonden hebben dit voorkwamen dat. In 1999 is De Ravelijn gerenoveerd. Van de oorspronkelijke bewoners uit het Stokstraatkwartier woont hier bijna niemand meer. En van de studenten en kunstenaars die voor behoud vochten, zijn er ook al veel verhuisd. Op een enkele verkochte woning na zijn de meeste woningen nog steeds van een woningbouwcorporatie. De allerarmsten wonen er ook niet meer, die wonen elders in Maastricht. In De Ravelijn woont men tot volle tevredenheid in saamhorigheid bijeen, ook al zijn de gerestaureerde woningen nog steeds van een magere kwaliteit.

Saneringsplannen

Wat is er eigenlijk gebeurd met het Stokstraatkwartier? Waarom moesten de bewoners verhuizen naar een woonschool?

Net als bij andere volksbuurten zette het verval in tijdens de Industriële Revolutie die in Maastricht vroeg begon met de oprichting van de glas- en aardewerkfabriek door Petrus Regout. Al in 1835 had hij een stoommachine. Er werkten veel arme dagloners en ambachtslieden die zich vestigden op loopafstand van de fabriek in het Boschstraatkwartier, in woonkazernes en in armzalige optrekjes. Zowel de werk- als de woonomstandigheden waren miserabel. Regout zette veel kinderen aan het werk en in de woonkazerne die hij liet bouwen kreeg elk gezin slechts één kamer.

In het Stokstraatkwartier, dat ten zuiden van het Boschstraatkwartier ligt, was de situatie nog beroerder. In deze wijk uit de 16e en 17e eeuw staan grote patriciërshuizen en hôtels waar vroeger notabelen woonden die naar de villawijken buiten de voormalige vestingstad verhuisden. Tijdens de industrialisatie werden dit huurwoningen en logementen, niet voor de arbeiders van Regout, maar voor ambachtslieden, dagloners, bierbrouwers en laders en lossers van de schepen. Deze kinderrijke kamerbewoners hadden alleen de beschikking over een gemeenschappelijke waterput en een schijthuis op binnenterrein of cour. Aan onderhoud deden de huisjesmelkers niet. Het gevolg was een enorme verpaupering. In 1905 telde het Stokstraatkwartier, dat 10 straten met 167 panden telde, ongeveer 1600 bewoners in 400 kamers. Elke bewoner leefde op circa 7m² gemiddeld. Dat is tegenwoordig 53m².

Neem het pand *In den Swaen*. Hoewel de gevelsteen doet vermoeden dat dit grote huis uit 1774 dateert, dateert het uit de 16^e eeuw toen er eerst een herberg en later een bierbrouwerij in zat. Bij de grote verbouwing in 1774 plaatste de nieuwe bewoner pas de gevelsteen. Toen was het Stokstraatkwartier nog een geliefde buurt voor welgestelden. In 1880 was *In den Swaen* een mensenpakhuis met 14 kamerwoningen. In 1918 groeide dat uit naar 20 kamers.

Het grote huis In den Swaen op de hoek Stokstraat – Eksterstraat (2023).

Sloop van aanbouwsels 1960 (Foto: RHCL).

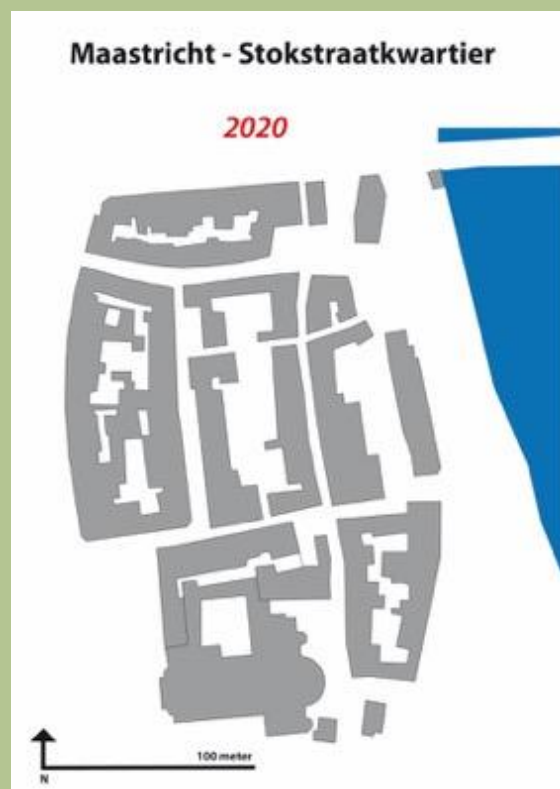
Achterzijde zonder aanbouwsels (2023).

Op de binnenterreinen en cours stonden omstreeks 1900 allerlei bouwsels; van schuurtjes, stallen, gemeenschappelijke schijthuizen en waterputten tot éénkamerwoningen. Hier ontstond een achterbuurt - een buurt achter de openbare straten - binnen een volksbuurt met veel arbeiders. Men leefde op straat tussen talloze winkeltjes en cafés. En ook kwam er veel prostitutie voor, waar met name de tijdelijke bewoners uit de logementen van genoten. Bij de sanering tussen 1957 en 1973, die vooral een restauratie bleek te zijn, verdwenen vrijwel alle bouwsels op de binnenterreinen en cours.

Dat de sanering, destijds synoniem voor totale sloop, uiteindelijk uitliep op een restauratie, waarbij vooral de bebouwing op de binnenterreinen gesloopt werd, heeft een lange voorgeschiedenis.

Al in 1840 vond een arbeider, bij het graven van een moutkelder voor een bierbrouwer, Romeinse overblijfsels die later door archeologen in kaart zijn gebracht. De gemeente, die eerst alles op zijn beloop liet, bedacht vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog dat deze volksbuurt onderdeel moest worden van het winkel- en zakencentrum van Maastricht. Nog uitgaande van volledige sloop, maar tevens doordrongen van de historische erfenis, verzon ze een listig idee om de oude gevels in aan ander stadsdeel te herbouwen.

Daar trapte de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg in oorlogstijd (1941) echter niet in. De burgemeester haalde bakzeil en koos voor restauratie onder voorwaarde dat de hele bevolking moest verhuizen om van het Stokstraatkwartier een artistiek kwartier (een kwartier verwijst naar de Romeinse oorsprong) te maken. Inmiddels waren al 140 van de 167 panden onbewoonbaar verklaard, zo slecht zag het er toen uit. Het heeft nog tot 1953 geduurd voor de bewoners daadwerkelijk moesten verhuizen.

Van volksbuurt naar woonschool

We kunnen het ons nu moeilijk meer voorstellen, maar tot de invoering van de algemene Bijstandswet van 1965 waren werklozen afhankelijk van liefdadigheid. De gemeente Maastricht deed er alles aan om die liefdadigheid aan particulieren en kerken over te dragen, zodat ze niet zelf in de buidel hoefde te tasten.

Soepbedeling door Sint Vincentius 1935 (Foto: RHCL).

Die katholieke caritas deelde behoorlijk uit in Maastricht, ook al waren de volksbuurtbewoners niet erg gelovig. Dat veranderde toen pater Castorius in 1945 een buurthuis in het Stokstraatkwartier opende en beheerde. Zijn onvoorwaardelijke hulpvaardigheid zorgde ervoor dat de eerste processie door de Stokstraat een succes was. Hij hielp ook mee aan een maatschappelijk onderzoek van de gemeente waarin hij het steevast voor de bewoners opnam. Daarmee joeg hij de gemeente meermaals in het harnas.

Acht jaar later promoveerde een priester-geograaf op een onderzoek naar de 'onmaatschappelijkheid' in Maastricht, in opdracht van de Commissie Sanering Stokstraatkwartier.

Onmaatschappelijken hadden volgens deze priester een morele achterstand. En dat waren er nogal wat in het Stokstraatkwartier. Hiermee bevestigde zijn proefschrift de eerdere gemeentelijke classificering in: gedegenererden, anti-socialen, asocialen en zwak socialen. In hetzelfde jaar werd de saneringsnota van het Stokstraatkwartier definitief goedgekeurd en het traject om woonschool De Ravelijn te bouwen in gang gezet.

Tot 1969 zette pater Castorius zich in voor de bewoners van de volksbuurt die toen al grotendeels verhuisd waren. Daarna stichtte hij een buurthuis in het naastgelegen Jekerkwartier en toen dat vervolgens ook ten onderging verhuisde hij als pastoor naar Didam.

Onze Lieve Vrouwe processie 1951 en pater Castorius in 1955 (Foto's: RCLA).

In 1973 opende prins Claus het nieuwe Stokstraatkwartier als paradepaardje van monumentenzorg. Nu een chique winkelbuurt met veel toeristen. De oorspronkelijke bewoners keerden niet terug en de weinige mensen die er nu wonen zijn allesbehalve arm.

Grote Stokstraat 1951 (Foto: RHCL)

2023

Bronnen:

Frank Bokern: Crapuul (2022)

H. Essers e.a.: Stokstraatkwartier Maastricht (1973)

Ad Knotter: Rondom de Stokstraat (1999)

G. Oomes: Declassering en reclassering van een stadsbuurt (1954)

Huib Reinders: Het leven in de Stokstraat (2006)

Tussen Twee Bruggen, Maastricht in de tijd van Baeten (1985)

J. van de Venne: Maastricht een visie op de toekomst (1964)

J. van de Venne: Krotopruiming en Sanering (1961)